

Регіоналізація і глобалізація

Інесса АВАНЕСОВА

**ГЛОБАЛЬНІ ІНВЕСТИЦІЙНІ СТРАТЕГІЇ
ТРАНСНАЦІОНАЛЬНИХ КОРПОРАЦІЙ**

Резюме

Розглянуто глобальні інвестиційні стратегії транснаціональних корпорацій. Досліджено роль транснаціональних корпорацій як основ у процесі інтернаціоналізації, що охопила всі сфери людської діяльності. Виявлено вплив економічної кризи на динаміку прямих іноземних інвестицій.

Ключові слова

Транснаціоналізація, прямі іноземні інвестиції, регіоналізація, капітал, фінансовий ринок, глобалізація.

Класифікація за JEL: G1, F21.

© Інесса Аванесова, 2009.

Аванесова Інесса, аспірант кафедри «Міжнародна економіка», Донецький національний університет, Україна.

В умовах зростання глобалізації ринків підприємства зіштовхуються з необхідністю глибоких змін у своїй структурі й вибору корпоративної стратегії для успішного конкурування на цих ринках. В епоху глобалізації світової економіки, що характеризується міжнародною спрямованістю підприємств і зрощуванням ринків, стратегії транснаціональних компаній по суті є стратегіями інтернаціоналізації. Стратегії інтернаціоналізації підприємств можуть відрізнятися одна від одної: по-перше, вони можуть слугувати різним цілям, таким як розширення на нові або вже існуючі ринки, використання переваг від розміщення виробництва й зниження витрат. По-друге, інтернаціоналізація може бути використана в різних формах: як через заснування або придбання дочірніх чи пайових підприємств, так і через ринкові угоди з третіми підприємствами, а також за допомогою стратегічних альянсів. І, по-третє, інтернаціоналізація впливає на різні функції підприємств різною мірою.

Стратегії інтернаціоналізації, таким чином, можуть проводитися в широкому спектрі: від внутрішньокорпоративного до міжкорпоративного рівнів. Підприємства не лише продають за кордоном вироблену всередині країни продукцію та послуги, використовують сировину й напівфабрикати, отримані з інших країн, а й інвестують у закордонні виробничі та збутові потужності й заснують або отримують за кордоном науково-дослідні центри. За кордон можуть бути перенесені навіть централізовані послуги підприємств, такі як програмування, ведення обліку або розробка дизайну. Фінансування внутрішніх і закордонних проектів може відбуватися з іноземних джерел.

Міжнародна експансія підприємств, як правило, потребує рішень щодо місця розташування різних корпоративних функцій. Рішення на користь одного місця розташування може (але не зобов'язане) стати рішенням проти іншого. Рішення про міжнародне розміщення корпоративних функцій залежать від стратегічних оцінок, цілей і вибору інвесторів, а також від умов у потенційних місцях розташування. У свою чергу, це впливає на перетікання капіталу, робочої сили та знань.

Міжнародні підприємства можуть, таким чином, прямо або побічно впливати на функціонування ринків і на стан доходів і зайнятості у відповідних країнах. Інформація про стратегії інтернаціоналізації, тобто про детермінанти, цілі, масштаб і методи інтернаціоналізації, може допомогти поліпшити ефективність національної політики щодо діяльності ТНК. У зв'язку з цим аналіз стратегій інтернаціоналізації є необхідним.

Метою написання статті є дослідження ролі транснаціональних корпорацій як основ у процесі інтернаціоналізації, що охопили всі сфери людської діяльності.

Широкий спектр теоретичних і методологічних питань стратегій ТНК в інвестиційній діяльності досліджені в працях таких учених і фахів-

ців, як П. Баклі, М. Портер, И. Ансофф, Р. Вернон, М. Л. Лучко, Т. С. Белоус, А. Мовсесян, В. П. Колесов, У. Баффет, Дж. Сорос, М. Фрідмен, М. С. Ільїн, Е. Кочетов, В. Н. Савчук, Ю. В. Макогон, А. С. Філіпенко, Є. В. Савельєв, О. І. Волкова, Т. В. Орехова, Ю. В. Шишков та ін.

Зараз ще немає єдиного визначення транснаціональної корпорації (ТНК) як носія процесу інтернаціоналізації й прискорювача процесу глобалізації. Сталі визначення відносять до ТНК ті компанії, на закордонну діяльність яких припадає близько 25–30% її загального обсягу і які мають філії у двох або більше країнах світу [1].

Кількість потенційних вимірів самої інтернаціоналізації доволі велика. В одній зі своїх робіт німецькі дослідники Б. Рюруп і М. Зетцер визначають 47 показників, з яких тільки 30 можуть бути застосовані для виміру рівня інтернаціоналізації на рівні підприємств [2]. В економічній літературі дотепер точаться суперечки про те, який із трьох основних індексів інтернаціоналізації краще застосовувати: індекс транснаціоналізації ЮНКТАД, індекс Д. Салівана [3] або індекс Г. Іетто-Джилеса [4].

При обчисленні свого індексу ЮНКТАД допускає, що три змінні (частки закордонних активів у сукупних активах, частка закордонних продажів у загальній вартості продажів і частка зайнятих за кордоном до загальної кількості зайнятих компаній) мають рівні значення.

При обчисленні свого індексу інтернаціоналізації Нетто Грація множить індекс ЮНКТАД на так званий індекс розпорошеності (Network-Spread-Index), щоб урахувати регіональну розпорошеність діяльності ТНК. Оскільки індекс розпорошеності практично неможливо вирахувати точно, такий метод не доцільний.

Деніел Салліван склав третій індекс інтернаціоналізації, використовуючи приклад 74 підприємств зі списку 100 найбільш інтернаціоналізованих американських ТНК. При цьому він ураховує не лише такі складові, як частка в неамериканських дочірніх підприємствах, закордонна частка активів у загальних активах і закордонних продажах у загальному обсязі продажів компаній, а й дві культурні складові: закордонний досвід топ-менеджерів і культура управління на підприємствах. При цьому він вважає, що рівень інтернаціоналізації підприємств росте зі збільшенням їхньої діяльності в надто віддалених одна від одної країнах. Так, наприклад, підприємство, що має виробничі потужності в США й Туреччині, він вважає більш інтернаціоналізованим, ніж підприємство, в якого є філії в США й Канаді. Ці показники не висвітлені в сучасній літературі доволі точно. Тому такий індекс інтернаціоналізації ми теж не будемо використовувати в роботі.

Використання першого індексу (ЮНКТАД) є найбільш доцільним, оскільки він найбільш точно із трьох перерахованих вище індексів може відбити показники міжнародного виробництва.

На ТНК припадає більше 90% прямих іноземних інвестицій (ПІІ) у світі, а частка у світовому виробництві становить близько 60% [5]. Сумарні

продажі 200 найбільших ТНК вирости з 1983 до 2000 р. з 25,0% до 27,5% світового ВВП. Причому загальний товарообіг 200 найбільших транснаціональних корпорацій більший, ніж сумарний ВВП усіх країн світу за винятком провідних 10 держав. За період 1983–2000 рр. прибутковість 200 найбільших ТНК вирости на 362,4%. Говорячи про доходи ТНК, необхідно відзначити, що дохід багатьох з них перевершує розмір деяких держав, а штат співробітників за чисельністю більший, ніж населення деяких країн. Так, щорічний дохід Sony дорівнює ВВП Нової Зеландії, а дохід General Motors перевищує ВВП Південної Африки або Польщі [6].

В умовах глобальної фінансової кризи, яка з кожним днем набирає свої оберти, провідні експерти дедалі більше стурбовані перспективами розвитку світової економіки, особливо, у секторі міжнародних інвестицій. Спираючись на офіційні джерела ЮНКТАД і висновки компетентних фахівців у цій галузі, розглянемо поточну ситуацію потоків ПІІ й проаналізуємо можливі варіанти її зміни. Протягом 2003–2007 рр. потоки ПІІ впевнено дотримувалися позитивної тенденції, цьому значно сприяли стабільне світове економічне зростання, проведені реформи лібералізації в галузі інвестування й широкомасштабна стратегія інтернаціоналізації, впроваджувана зростаючою кількістю транснаціональних корпорацій. Це привело до історично рекордного рівня потоків ПІІ, які в 2007 р. сягнули 1,8 млрд дол.

Однак уже в наступному році позначилася зворотна тенденція. Сформована фінансова нестабільність у США влітку 2007 р. виявилася першим провісником глобальної кризи й привела до суттєвого погіршення ситуації на ринку інвестицій. Уже на початку 2008 р. поганий інвестиційний клімат негативно позначився на багатьох інвестиційних програмах, торкнувшись, у тому числі, і ПІІ. Дані, одержані влітку 2008 р., виявили спад у першому семестрі 2008 р. як транснаціональних поглинань і злиттів (M&As), так і потоків ПІІ порівняно з тим же періодом минулого року.

Світова фінансово-економічна криза привела до скорочення прямих іноземних інвестицій у 2008 р., і ця тенденція збережеться цього року. Прямі іноземні інвестиції скоротилися в 2008 р. у світі на 21% порівняно з попереднім роком, становивши 1,4 трлн дол., і будуть скорочуватися в 2009 р., відзначається в розповсюдженій доповіді Комісії ООН з торгівлі й розвитку (UNCTAD). На відміну від кризи 1997 р., що вдарила переважно по азійських країнах, які розвиваються, нинішня криза виникла й у найбільш гострій формі позначилася на розвинених країнах, відзначено в доповіді. За попередніми даними експертів UNCTAD, в 2008 р. іноземні інвестиції в такі країни, як Великобританія, Німеччина, Італія й Фінляндія, скоротилися на 33%, порівняно з 2007 р., тоді як у країнах, що розвиваються, ПІІ вирости на 3,6%. Приплив ПІІ в Росію виріс за підсумками 2008 р. на 17,6% і становив 61,7 млрд дол., зазначає комісія. Для порівняння – Китай одержав ПІІ в розмірі 92,4 млрд дол. (+10,6%), Індія – 36,7 млрд дол. (+60%). Тим часом ЮНКТАД попереджає, що найгірші ефекти світової кризи дійдуть до країн, що розвиваються, в 2009 р.

За даними Держкомстату, у 2008 р. в економіку України іноземні інвестори вклали 10,9 млрд дол. прямих інвестицій, що на 25,3% більше від надходжень у 2007 р. При цьому з країн ЄС надійшло 8,8 млрд дол. (80,3% загального обсягу), із країн СНД – 0,9 млрд дол. (8,6%).

Але в IV кварталі минулого року тенденції в динаміку ПІІ кардинально змінилися. Чистий відтік ПІІ з України в жовтні-грудні 2008 р. становив 1,9 млрд дол., тоді як у третьому кварталі приріст становив 1,2 млрд дол., другому – 3,5 млрд і першому – 3,4 млрд дол. [7].

Таблиця 1.

Прямі іноземні інвестиції в Україну

	Обсяги прямих інвестицій на 01.01.2009 (млн дол. США) ²⁾	У % до підсумку
Усього	35723,4	100,0
у тому числі		
Кіпр	7682,9	21,5
Німеччина	6393,8	17,9
Нідерланди	3180,8	8,9
Австрія	2445,6	6,8
Велика Британія	2273,5	6,4
Російська Федерація	1851,6	5,2
Сполучені Штати Америки	1471,5	4,1
Віргінські Острови, Британські	1316,1	3,7
Швеція	1263,0	3,5
Франція	1226,1	3,4
Італія	914,3	2,6
Швейцарія	715,6	2,0
Польща	694,7	1,9
Угорщина	595,5	1,7
Інші країни	3698,4	10,4

Примітки: ¹⁾ Дані наведено наростаючим підсумком з початку інвестування. Перелік країн визначено з огляду на найбільші обсяги інвестицій, вкладених в економіку України.

²⁾ Обсяги прямих інвестицій в Україну та за окремими країнами-інвесторами наведено з урахуванням даних Національного банку України та Фонду державного майна України (щодо різниці між ринковою та номінальною вартістю акцій, майна тощо, не врахованої в статистичній звітності окремих підприємств).

Стрімке погіршення ситуації з ПІІ дає змогу зробити висновок, що, принаймні, цього року не слід сподіватися на те, що їхній приплив зможе стати певною мірою значимим фактором у подоланні економічної кризи та її наслідків.

Аналіз цих даних дає нам змогу зробити наступний висновок: ТНК є основним двигуном сучасного етапу інтернаціоналізації й безпосередньо бере участь у процесах глобалізації світової економіки. Чисельність ТНК у світі постійно росте. Відповідно до статистики, у 2007 р. у світі нараховувалося понад 65000 ТНК, які мають близько 850000 філій за кордоном. Їхній вплив на економіку може бути оцінено різними способами. У 2001 р. в закордонних філіях ТНК було задіяно близько 54 млн працівників порівняно з 24 млн у 1990 р.; обсяг їхніх продажів, що становив майже 19 трлн дол., у 2001 р. більш ніж удвічі перевищував обсяг світового експорту, тоді як в 1990 р. ці два показники були приблизно однаковими; за цей же період сумарний обсяг вивезених прямих ПІІ виріс із 1,7 трлн дол. до 6,6 трлн дол. США [5]. Близько 1000 ТНК – це корпорації мільярдери із загальною сумою продажів понад 1 млрд дол. США. Серед них виділяється так званий «Клуб 500», у який входять найбільші ТНК усього світу, що контролюють близько 90% усіх ПІІ, здійснюваних ТНК за кордоном. Обсяг виробленої ними продукції перевищує 1 трлн дол. США щорічно.

Посилення ролі ТНК на сучасному етапі підтверджується розширенням кількості економік на етапі транснаціоналізації не лише за допомогою прийому іноземних ТНК, а й за допомогою створення власних національних ТНК. Звичайно, як і на початку їхнього формування, панівні позиції зберігаються за ТНК США. Однак до середини 1990-х рр. дедалі активніше діють ТНК країн, що розвиваються (арабські, австралійські, бразильські, китайські, південнокорейські, аргентинські, російські, українські та інші). Із загальної кількості головних корпорацій ТНК усього світу в 2001 р. у країнах, що розвиваються, базувалося понад 13500 корпорацій, порівняно з 3800 наприкінці 80-х рр. ХХ століття.

У розвинених країнах базувалося понад 50 тис. корпорацій і діяло понад 100 тис. філій іноземних компаній. Більша частина з них (35 тис. корпорацій і 62 тис. іноземних філій) припадала на країни ЄС).

Сьогодні ТНК діють практично в усіх сферах міжнародного бізнесу. Але найбільш активні вони в наукоємних галузях промислового виробництва, які забезпечують їхнє технологічне лідерство, в інфраструктурних галузях, нових інформаційних технологіях, НДДКР, у банківській справі й русі капіталу.

Керуючись загальним правилом організації своєї діяльності в будь-якій галузі – *робити там, де це можна зробити з максимальною ефективністю*, – вони усе більше диверсифікують сфери, види, кошти, методи діяльності, географічну дислокацію й усе більше перетворюються в глобальні бізнес-структури. Як наслідок, відбувається формування й ускладнення міжфірменних і внутрішньокорпоративних зв'язків. Це дає їм можливість

створювати для себе ніші з гарантованим доступом на ринки товарів і послуг, вихід на які можливий лише за умови наблизеності до клієнта, а також ті ринки, які дорого обслуговувати на відстані. Таким чином, вони одержують нові конкурентні переваги – можливість оперативно реагувати на виникнення нових споживачів і ринкових умов або їхню зміну. Одночасно їм відкривається доступ до таких ресурсів та інструментів їхнього використання, які закриті для тих, хто не входить у систему, наприклад, внутрішньо- і міжкорпораційні ліцензійні угоди.

Ці угоди зазвичай мають важливий елемент постійного контролю, оскільки вони передбачають використання технології головної фірми. Доходи від продажу патентів, ліцензій і технічного досвіду становлять 7,5% від продажів, пов'язаних з ліцензуванням [8].

У середньому, на частку внутрішньокорпораційної торгівлі припадає більше однієї третини світового товарообігу, а в певних товарних групах ця величина досягає 90%. Природно, це не може не позначитися на стані й тенденціях розвитку світових ринків і на становищі на цих ринках інших суб'єктів міжнародного бізнесу.

Аналогічна ситуація складається й у міжнародному виробництві товарів і послуг, все більша частина якого концентрується в ТНК. При цьому інтенсифікуються обміни матеріальними й нематеріальними активами. На жаль, даних з обміну нематеріальними активами, особливо послугами, надаваними усередині корпоративних систем, немає. Дані з міжнародних платежів, пов'язаних з передачею технології, є настільки, наскільки вони оцінюються через виплати доходів від патентів і ліцензій. За даними США та Великобританії, близько 80% таких обмінів робиться на внутрішньофірмовій основі, тобто в рамках систем корпорацій, у Німеччині – майже 90% (особливо якщо філії ТНК розвинених країн дислокуються в країнах, що розвиваються).

Одна з особливостей ТНК полягає в тому, що вони відіграють дедалі більшу роль в інтернаціоналізації грошово-кредитних ринків, темпи якої значно вищі за темпи інтернаціоналізації аналогічних процесів у виробництві. Це пов'язано з тим, що фінансовою основою їхнього розвитку на сучасному етапі виступають транснаціональні банки (ТНБ). Цьому ефективно слугують їхні відділення, мережа яких розташована по всьому світі й (більше 5000 відділень 140 ТНБ) [9] адекватна сучасній інтернаціоналізації промислового виробництва та інших сфер міжнародного бізнесу.

З огляду на цю обставину, будучи приватними організаціями, за формою власності, найбільші ТНК (General Motors, Ford Motor, DaimlerChrysler, General Electric, Toyota Motor, Royal Dutch/Shell і інші) розпоряджаються коштами, які перевищують розмір національного доходу більшості суверенних національних держав [10], а міжнародний характер операції часто ставить їх практично поза ефективним контролем будь-яких національних органів влади.

Той факт, що банківська складова в структурі ТНК доповнюється (або в ряді випадків замінюється) небанківськими фінансовими установами, насамперед страховими й інвестиційними фондами, активи яких у світі вже перевищили 10 трлн дол. США [11], тільки підсилює їхню можливість у міжнародному бізнесі.

Цікаво відзначити, що зміна в рівнях транскордонних поглинань і злиттів не завжди відображається в припливах ПІІ, оскільки іноземний пайовий компонент припливів ПІІ становить лише частину транскордонних злиттів і поглинань (принаймні, 10% у загальному акціонерному капіталі). Фірми можуть одразу ж скористатися придбаними від інших фірм активами «володіння», такими як технічний досвід, торговельні марки й існуючі збутові мережі та розподільні системи з метою поліпшення обслуговування споживачів, збільшення прибутку, розширення ринкової частки й підвищення конкурентоспроможності корпорацій, ефективніше використовуючи міжнародні виробничі системи.

Інвестиційна діяльність ТНК як за формами, так і за змістом, не обмежується напрямком матеріальних активів у формі капіталу, навпаки – вона охоплює як павутина всі країни в світовій економіці, що глобалізується, й керує процесом виробництва в усіх галузях і всіма пов'язаними активами. При цьому країни-реципієнти одержують можливість здійснення перебудови своєї економіки й підвищення її ефективності.

У 1990-х рр. майже 90% їхнього світового обсягу вихідних ПІІ перебувало в руках материнських компаній ТНК промислово розвинених держав, однак реально контрольована ними сфера значно ширша, оскільки треба взяти до уваги контракти з управління й інші форми участі. Наприкінці 1990-х рр. контроль має на увазі залучення афілійованої компанії або венчурного підприємства в систему стратегічного планування материнської структури, підпорядкування її фінансовій та інвестиційній програмам. Щоправда, останнім часом багато ТНК передають чималу частку управлінської відповідальності своїм афілійованим компаніям, розсередженим у різних країнах.

Різні форми інвестиційної діяльності використовуються ТНК для доступу на міжнародні ринки на всіх стадіях виробничого процесу, і особливо на початковій стадії. У цей процес ТНК привносять пакет матеріальних і нематеріальних активів, значення яких підсилюється завдяки наявності переважного доступу до ширшого кола ресурсів, наявних у рамках систем ТНК у цілому, а також завдяки поєднанню їхніх ресурсів з ресурсами, що існують у країнах-реципієнтах або країнах базування головних компаній з яких вони організують діяльність. Ця роль проявляється в різних формах участі, але завжди забезпечує збереження контролю над ключовими активами й основними елементами виробничого процесу або процесу розподілу, або одночасно обох. Різні форми участі повністю або частково взаємозамінні (тобто субконтракти можуть замінити ПІІ) і такі, що доповнюються (тобто ПІІ й торгівля) і використовуються відповідно до індивідуальних потреб фірм та ори-

єнтовані на максимальну ефективність і прибутковість у міжнародній діяльності.

Зростаюча роль ТНК знаходить вираження в розширенні функцій, які вони виконують у світовій економіці. У загальному вигляді їх можна класифікувати як *функції стимулювання*. Вони стимулюють НТП, підсилюють тенденції до глобалізації світової економіки і стимулюють розвиток світового виробництва.

Провівши аналіз загальних тенденцій прямого іноземного інвестування у світовій економіці за останні кілька десятиліть, можна зробити наступні *висновки*:

За своєю динамікою світові ПІІ значно випереджали світовий ВВП і експорт за темпом приросту. Але всередині цього загального приросту приховані розбіжності в регіональній (за країнами) і галузевій структурах приросту. У регіональній (за країнами) структурі спостерігалось відносне зростання частки країн, що розвиваються, як у ролі одержувачів, так і в ролі джерел ПІІ при одночасному зниженні частки розвинених країн. Починаючи з 1990-х років, у процесі прямого іноземного інвестування займають своє місце країни Центральної й Східної Європи та СНД, хоч їхня частка дотепер залишається на доволі низькому рівні.

У секторальній структурі світових ПІІ відбувається збільшення частки сектора послуг і зменшення часток первинного й промислового секторів, повторюючи зміни в глобальній структурі економіки. ТНК, на які припадає основний обсяг світових ПІІ, визначають основні тенденції процесу глобалізації. При цьому більша частина ПІІ за останні роки відбувалась у формі транскордонних злиттів і поглинань компаній.

Література

1. Колесов В. П. Глобализация мирового хозяйства и национальные интересы России. – М.: Экономический факультет МГУ, ТЕИС, 2002. – С. 171
2. Rurup, B. und Martin, S. Globalisierung- Operationalisierungs- und MeBversuche. FiWi-Arbeitspapier, Nr. 3, Marz: Technische Hochschule, Darmstadt. 1996.
3. Sullivan, D., Measuring the Degree of Internationalization of a Firm // Journal of International Business Studies, №25, 1994. – pp. 325–342.
4. Ietto-Gillies G., Different Conceptual Frameworks for the Assessment of the Degree of Internationalization: An Empirical Analysis of the Various Indices for the Top 100 Transnational Corporations, Transnational Corporations – №7, 1998. – pp. 17–39.

5. World Investment Report. – 2002. – p. 4. UNCTAD.
6. World Investment Report. – 2001. – p.223, 256. UNCTAD.
7. Держкомстат України // www.ukrstat.gov.ua
8. Buckley P., Casson J. The economic theory of the multinational enterprise: Sel. Papers – L.; Basingstock; Macmilan, 1985. – XII, p. 134.
9. Окрут З. М., Окрут Р. В., Шевченко Н. И. Современные стратегии ТНК в мировом хозяйстве: вопросы теории и практики транснационализации стран переходной экономики. – М., 1999. – С. 13.
10. World Investment Report. – 2002. – p. 90. UNCTAD.
11. Мовсесян А., Либман А. Современные тенденции в развитии и управлении ТНК // Проблемы теории и практики управления. – 2001. – № 1. – С. 55.

Стаття надійшла до редакції 5 травня 2009 р.